

Fra Krig og Fred

Dansk Militærhistorisk Kommissions Tidsskrift
Nummer 2016

Artikel: Den danske krigsveteran i internationalt lys.

Forfatter: Niels Bo Poulsen ©

Chef for Institut for Militærhistorie og Krigsteori på Forsvarsakademiet

Søgeord: Krigsveteraner, Danmark, samtidshistorie, krig og samfund, begrebshistorie, De Danske Våbenbrødre, Foreningen af Dansksindede Sønderjyske Krigsdeltagere, Dansk Frontkæmperforbund, De Allieredes Danske Våbenfæller, De Blå Baretter

Resumé:

Denne artikel vil med udgangspunkt i Danmarks krigsveteraner fra 1848 og til i dag forholde sig til en række grundspørgsmål vedrørende krigsveteraner og deres interaktion med det omgivende samfund. Spørgsmålene stilles med udgangspunkt i den internationale veteranforskning og dennes grundlæggende erkendelser. Der fokuseres særligt på veteranernes selvbillede og italesættelse, herunder på hvordan og i hvilket omfang begrebet krigsveteraner er blevet brugt i veteranernes selvbeskrivelse, samt hvilke alternative begreber, som har været anvendt. Desuden studeres skiftende foreningsdannelser, disse udspring, historie og gennemslagskraft, samt hvilke dagsordener skiftende veteranorganisationer har haft. Der skelnes her mellem pleje af medlemmernes økonomiske velfærd, ønsket om offentlig anerkendelse og accept, samt mere generelle politiske dagsordener, som eksempelvis at understøtte forsvarspolitikken eller værne om danskheden i Sønderjylland.

Den danske krigsveteran i internationalt lys

Krigsveteranernes historiografi

Forskning i krigsveteraner er – fraset den betydelige kliniske forskning, som bedrives af lægevidenskaben og psykologien – hverken et særligt veldefineret eller samlet forskningsfelt, og det gælder også den faghistoriske forskning i krigsveteraner. Der findes med USA som omdrejningspunkt en række delstudier, som beskæftiger sig med veteraner fra enkelte krige, deres organisationer og den funktion, veteranerne spillede i samfundslivet.¹ Tyngdepunktet i disse er de tidligere krigsdeltageres politiske kamp for at opnå økonomisk kompensation for den udførte krigstjeneste, hvilket i USA resulterede i opbygningen af et forholdsvist omfattende forsorgs- og sundhedssystem for veteraner – i kontrast til myndighedernes begrænsede indsats på disse områder i øvrigt.² Visse forskere har i den sammenhæng anskuet veteranerne, og særligt dem, som kom fra Nordstaterne, som rene klientnetværk, hvor veteranerne agerede stemmekvæg i det politiske spil og som belønning fik adgang til pensioner, job og andre privilegier. Andre har advaret mod at se denne gruppe – og andre grupper af tidligere soldater – som monolitiske og i stedet peget på store variationer både i, hvad veteranerne fik ud af de statslige velfærdsprogrammer og i deres interaktion med myndighederne og politikerne.³ Også flere studier vedrørende sovjetiske krigsveteraner har beskæftiget sig med disses brug af deres veteranstatus til at iscenesætte sig selv som en *entitlement group*, der havde krav på særlige begunstigelser som belønning for deres patriotisme og lidelser under krigen.⁴

1 For en oversigt over væsentlige dele af den amerikanske forskning se: Paul R. Camacho and Paul L. Atwood, "A Review of the Literature on Veterans Published in *Armed Forces & Society*, 1974-2006", *Armed Forces & Society*, nr. 3, 2007, pp. 351 – 381.

2 James W. Oberly, "Gray-Haired Lobbyists: War of 1812 Veterans and the Politics of Bounty Land Grants", *Journal of the Early Republic*, Vol. 5, No. 1 (Spring, 1985), pp. 35-58. Theda Skocpol, "America's First Social Security System: The Expansion of Benefits for Civil War Veterans", *Political Science Quarterly*, Vol. 108, No. 1 (Spring, 1993), pp. 85-116. Adam Oliver, "The Veterans Health Administration: An American Success Story?", *The Milbank Quarterly*, Vol. 85, No. 1 (2007), pp. 5-35.

3 Larry M. Logue, "Union Veterans and Their Government: The Effects of Public Policies on Private Lives", *The Journal of Interdisciplinary History*, Vol. 22, No. 3 (Winter, 1992), pp. 411-434.

4 Amir Weiner, *Making Sense of War. The Second World War and the Fate of the Bolshevik Revolution*, Princetown University Press, 2001. Mark Edele, "Soviet Veterans as an Entitlement Group, 1945-1955", *Slavic Review*, Vol. 65, No. 1 (Spring, 2006).

Krigsveterangrupperes dagsorden har dog sjældent kun været af socialpolitisk art. Forskningen har påpeget flere tilfælde, hvor krigsveteraner har virket som en politisk reformorienteret og forandrende kraft, såsom under Shay's Rebellion i slutningen af 1700-tallet, ligesom det var veteraner, som var kadre i den sorte borgerrettighedsbevægelse i det 19. og 20. århundrede.⁵ Veteranen som reformatorisk kraft har dog også et modstykke: Veteranorganisationer som *The American Legion*, er i forskningen blevet portrætteret som reaktionære, ultrapatriotiske og fortalere for en aggressiv udenrigspolitik.⁶ Hjemkomstproblematikker er et andet væsentligt tema i den eksisterende forskning. Her er forestillingen om, at Vietnamveteranerne i særlig grad var utilpassede, blevet udfordret, og i stedet er det blevet påpeget, at der var væsentlige problemer med at sikre reintegrationen af veteranerne fra alle USA's store krige i det 20. århundrede.⁷

Et andet væsentligt nedslagspunkt i forskningen er de tyske krigsveteraner, og her har særligt tre spørgsmål vakt forskernes interesse: 1) Banede "den lille mands" militarisme og medlemskab af veteran- og soldaterforeninger den mentale vej for Tysklands aggressive udenrigspolitik frem til Første Verdenskrig,⁸ 2) Hvilken og hvor stor en rolle spillede krigsveteraner i Weimarrepublikkens fald og Hitlers vej til magten⁹, 3) Hvordan forløb integrationen af veteraner i efterkrigstidens Tyskland.¹⁰ Som en forklaring på fascismen og kommunismens fremmarch i Europa efter første verdenskrig lanceredes således i Tyskland og flere andre lande teorien om frontsoldaternes brutalisering. Frontoplevelsen skulle angiveligt have skabt et mentalt klima, hvor volden aftabuseredes og bragtes med tilbage til det civile liv. Denne fortolkning er nu forladt af de fleste til fordel for et meget mere differentieret syn på krigsoplevelsens indflydelse på veteranen.¹¹

Yderligere et emne, som historikerne har kastet sig over, er forskellige landes og samfunds modtagelse af deres veteraner, og den skæbne, som særligt de fysisk

5 Sidney Kaplan, "Veteran Officers and Politics in Massachusetts, 1783-1787", *The William and Mary Quarterly*, nr. 9, 1952, pp. 29-57. Donald R. Shaffer, *After the Glory: The Struggles of Black Civil War Veterans*, (Lawrence 2004).

6 Alec Campbell, "The sociopolitical origins of the American Legion", *Theory and Society*, Vol. 39, No. 1 (January 2010), pp. 1-24.

7 Stephen R. Ortiz, "The "New Deal" for Veterans: The Economy Act, the Veterans of Foreign Wars, and the Origins of New Deal Dissent", *The Journal of Military History*, nr. 70, 2006, pp. 415-38.

8 Jakob Vogel, "Military, Folklore, Eigensinn: Folkloric Militarism in Germany and France, 1871-1914", *Central European History*, Vol. 33, No. 4 (2000), pp. 487-504.

9 C.J. Elliot, "The Kriegervereine and the Weimar Republic", *Journal of Contemporary History*, 10, 1975, pp. 109-129. Klaus Schwabe, "Veteranenverbände", Gerhard Hirschfeld m.fl. (red.), *Enzyklopädie Erster Weltkrieg*, (Paderborn 2004), pp. 947ff.

10 James M. Diehl, *The Thanks of the Fatherland. German Veterans after the Second World War*, (Boundary St, Chapel Hill, 1993); Karsten Wilke, *Die "Hilfsgemeinschaft auf Gegenseitigkeit" (HIAG) 1950-1990. Veteranen der Waffen-SS in der Bundesrepublik*, (Paderborn 2011).

11 Benjamin Ziemann, "Soldaten" i Gerhard Hirschfeld et al. (red.), *Enzyklopädie Erster Weltkrieg*, (Paderborn 2009), p. 166.

og psykisk kampskadede fik.¹² Ud fra en erkendelse af, at dårligt integrerede veteraner kan være en stærkt destabiliserende kraft i post-konfliktsamfund, har også en række samfundsforskere beskæftiget sig med hjemkomstsituationen; senest i form af en omfattende antologi med undersøgelse af en række nyere cases i hvilke hjemkomsten og reintegrationen lykkedes forholdsvis godt.¹³

I en dansk sammenhæng har der de seneste år været stigende interesse for at forske i krigsveteraner, hvilket skal ses på baggrund af en betydelig offentlig debat om emnet og formuleringen af en officiel statslig veteranpolitik i efteråret 2010.¹⁴ Ikke overraskende har interessen særligt samlet sig om nutidige danske krigsveteraner, men også tidligere generationer af krigsveteraner er blevet undersøgt.¹⁵ Der er dog fortsat kun tale om forskning i sin vorden, hvorfor denne artikel primært trækker på kilder fra veteranernes organisationer og værker, som nævner forskellige grupper af danske krigsveteraner *in passing*.

Selv om den internationale forskning, som ovenfor vist, byder på en række interessante nedslag i krigsveteranernes historie, er der mange lakuner, hvoraf den vigtigste nok er et generelt fravær af refleksion over, hvordan veteraner defineres, og hvilke konsekvenser forskellige definitioner har.¹⁶ Beslægtet hermed har forskningen kun i beskednen grad interesseret sig for veteranernes selvbillede og den måde, de italesætter deres egen krigsdeltagelse og rolle på. Der ses heller ikke i forskningen nogen nævneværdige overvejelser over, hvorvidt veteranerne selv føler sig som veteraner – altså hvorvidt krigsdeltagelsen for flertallets vedkommende har haft en varig selvbiografisk betydning. Mens megen forskning omhandler veteranforeninger, finder man sjældent overvejelser om veteranernes motiver for at slutte sig sammen.¹⁷

12 R.H. Taylor, *Homeward Bound: American Veterans Return from War*, (Westport 2007).

13 Nathalie Duclos (red.), *War Veterans in Postwar Situations: Chechnya, Serbia, Turkey, Peru, and Côte d'Ivoire*, (London, New York 2012), R.H. Taylor, *Homeward Bound: American Veterans Return from War*, (Westport 2007).

14 *Anerkendelse og Støtte. Veteranpolitik*, Regeringen/Rosendahls – Schultz Grafisk, oktober 2010. Tilgængelig på <http://www.fmn.dk/temaer/veteraner/veteranpolitik/Pages/Danmarksveteranpolitik.aspx>

15 Den nyere forskning har blandt andet omfattet et temanummer af Militært Tidsskrift om krigsveteraner (nr. 1, 2009) og et treårigt forskningsprojekt "Krigens Danmark: Krigsveteraner og konstruktionen af Danmark" ved lektor Birgitte Refslund Sørensen, Institut for Antropologi, Københavns Universitet. Et mere generelt anslag – med danske vinkler – er Gorm Harste, "Excluded from Systems. War Veterans observed with social systems theory", *dpsa.dk/papers/Excluded%20from%20Systems.doc* Derudover henvises til de senere i denne artikel nævnte bidrag om danske krigsveteraner.

16 For en diskussion af veteranbegrebets betydning i en anglo-saksisk kontekst se Christopher Danker, Simon Wessely, Amy Iversen og John Ross, "What's in a Name. Defining and Caring for 'Veterans'", *Armed Forces & Society*, vol. 32, no. 2, 2006, pp. 161-177. Se også Harste (u.å.), s.10f.

17 Fraværet af teoretiske overvejelser om veteranernes grunde til at slutte sig sammen – ja i det hele taget refleksion over spørgsmålet er for eksempel slående i Diehl (1993) og Wilke (2011), som ellers begge har veteranorganisationer som deres omdrejningspunkt.

Fra Trajansøjlen: Romerske veteranlegionærer i kamp (http://jjwargames.blogspot.dk/2014_04_01_archive.html)

Denne artikel vil med udgangspunkt i Danmarks krigsveteraner fra 1848 og til i dag forholde sig til disse spørgsmål; ikke for at give et endegyldigt facit, men for at stimulere til øget forskning og refleksion over de danske krigsveteraners historie og interaktion med det danske samfund i perioden.

Mulige definitioner af krigsveteran

Ordet veteran har sine etymologiske rødder i det latinske *veteranus* – et ord, der betegnede noget, som var alderstegent og havde været længe i brug. I den sammenhæng blev det i det gamle Rom samtidig betegnelsen for en ældre og erfaren soldat. Herfra er begrebet via fransk gået over til en række andre sprog.¹⁸ I *Ordbog over det danske sprog* er definitionen således:

“Veteran: (ty. veteran, fr. vétérán; fra lat. veteranus, gammel soldat, gammel, af vetus (gen. veteris), gammel ... 1) om romerske forhold: soldat, som har afsluttet sin militærtjeneste og hjemsendes ell. fortsat gør tjeneste i særlige afdelinger; om franske forhold under Napoleonkrigene: soldat, som efter at have gjort tjeneste en vis årrække optoges i særlige kompagnier (veterankompagnier); ogs. i videre anv.: soldat, som har stået længe i hæren, ell. i al alm. om person, der har deltaget i en krig.”¹⁹

¹⁸ <http://www.etymonline.com/index.php?term=veteran>

¹⁹ Netudgave af *Ordbog over det danske sprog*: <http://ordnet.dk/ods/>

Der peges i denne definition på en dobbelthed i begrebet, man stadig ofte finder, nemlig at det både har været brugt internt i væbnede styrker om krigserfarne og særligt pålidelige soldater og af samfundet om ældre soldater, som havde afsluttet deres militære tjeneste. Den første måde at bruge begrebet på ses blandt andet hos en række krigsteoretikere som eksempelvis Machiavelli og Jomini.²⁰ Sammenhængen mellem en erfaren soldat og en ældre soldat var særligt markant før indførelsen af værnepligt i de europæiske hære i løbet af 1800-tallet, idet soldaterne i de stående hære, som gik forud (herunder de romerske legioner) ofte havde en tjenestetid på 20-25 år, hvilket betød, at de soldater, der overlevede længe nok til at blive hjemsendt, set med datidens øjne var gamle mænd på 40-50 år.²¹ Dette forhold har utvivlsomt haft en afsmittende virkning på de billeder, som fortsat dannes, når man hører ordet veteran.

Krigstjeneste som konstituerende for definitionen af en veteran er dog i nyere tid delvist forsvundet. Det hedder således i *Encyclopedia Britannica*, at "Veterans are usually thought of as persons who have served their country in time of war, but the term has been loosely applied, particularly since World War II, to those who served in peace, as well as in war-time, either as combatant or noncombatants."²² Veteranbegrebet kan hævdes i stigende grad at være blevet plastisk, og i begyndelsen af 2000-tallet ændrede det britiske forsvar sin veterandefinition, således at alle, som har tjent i det britiske forsvar mindst en dag, regnes for veteraner. Denne yderst liberale definition afviger dog fra en række lande, som Australien og Danmark, hvor udsendelse i en international operation er det, som giver juridisk veteranstatus.²³ Sådanne definitioner lægger således vægt på, at det er den aktive tjeneste i et konfliktområde, som skaber (krigs-)veteranen. Samtidig ligger der i definitions måden, at veteranen sagtens kan være ganske ung, idet en udsendelsesperiode normalt er seks måneder, hvorfor unge mænd og kvinder, som har gennemgået en militær uddannelse og en enkelt udsendelsesperiode, allerede når de er i starten af tyverne, kan regnes for veteraner.

De her ovenfor nævnte militære definitioner er samtidig kendetegnede ved, at de først og fremmest er formulerede som et led i udformningen af statslige anerkendelsespolitikker, hvor veteranerne defineres som kategori med henblik på at blive tildelt rettigheder og privilegier.²⁴ En mere funktionelt orienteret definition ville fokusere på, at det er selve den aktivt udøvende deltagelse i krig eller væbnet konflikt, som skaber veteranen. Hermed åbnes også for forståelsen af, at krigs-

20 Henri de Jomini, *The Art of War*, pp. 44, 249, 386, ebog på <http://www.gutenberg.org/files/13549/13549-h/13549-h.htm>. Niccolo Machiavelli, *Krigskunsten*, uforkortet oversættelse fra italiensk ved Fritz Wolder, Forsvarsakademiet, 2012, pp. 38, 61.

21 Eksempelvis var den russiske hærs rekrutter omkring år 1800 i gennemsnit 22 år, og de havde en tjenestetid på 25 år. Dominic Lieven, *Russia against Napoleon*, (New York 2009), p. 40.

22 *Encyclopedia Britannica*, (Chicago 1972), p. 1014.

23 Christopher Dandeker, Simon Wessely, Amy Iversen, John Ross, "What's in a Name. Defining and Caring for 'Veterans'", *Armed Forces & Society*, vol. 32, no. 2, 2006, pp. 161-177.

24 Dandeker m.fl. (2006), p. 162.

veteraner ikke nødvendigvis skal forstås som statsligt anerkendte soldater, men også som irregulære kæmpende grupper i eksempelvis oprørsstyrker, hvorved for eksempel også børnesoldater kan anses for krigsveteraner.²⁵ Her melder begrebets gråzoner sig dog samtidig: Kan man betegne en terrorist som krigsveteran? Denne skribent vil – ikke af moralske, men af definatoriske årsager – sætte grænsen der. Der må forudsættes en form for indsats i en militær ramme, hvorunder hører at voldsudøvelsen i hvert fald teoretisk set er gensidig – altså at man trænes og udrustes til at møde en væbnet modstander. Tilsvarende kan spørgsmålet stilles, om civile, som på forskellig vis tilknyttede militære styrker eller som deler disses vilkår i en krigszone, kan betegnes som krigsveteraner? De overlevende fra tyskernes 900 dage lange belejring af Leningrad 1941-1944 betegnes således ofte på russisk som blokadeveteraner og oppebærer en række privilegier. Også her synes det dog meningsfuldt at trække en definatorisk streg og kun inkludere civile, som formelt er tilknyttet en militær styrke. Derved fastholdes fokus nemlig på, at personer, som indsættes i væbnet kamp i en organiseret ramme (som dog ikke nødvendigvis behøver at være statslig) får specifikke erfaringer og en kollektiv identitet, som er anderledes end de ovenfor nævnte to andre grupper.

Man kan i forlængelse af dette også anlægge en anden vinkel på definitionsproblematikken og overveje, om ikke en krigsveteran kan defineres som en person, der anser sig selv for at være veteran og som anerkendes af andre fra samme konflikt som en sådan. Denne måske ikke altid let håndterbare definition tager netop udgangspunkt i, at krigsveteraner er bærere af en kollektiv identitet som veteraner og i stort omfang fastholder og udvikler denne identitet i interaktion med andre veteraner. Denne identitet kan være konkret og tage udgangspunkt i små kammeratskabsgrupper, men den internationale veteranorganisation WVF præsenterer på sin hjemmeside krigsoplevelsen som transcenderende tid og rum og som noget, der binder veteranerne sammen på tværs af andre skel.²⁶ Da de mere formelle former for veteranorganisering normalt sker på et niveau, hvor deltagerne ikke nødvendigvis kender hinanden, kan man ligefrem fristes til at parfrasere nationalismeforskeren Benedict Anderson og udnævne veteranmiljøer til *imagined communities*, hvor selve forestillingen om et fællesskab er et væsentligt bindemiddel.²⁷

Med disse betragtninger in mente, vil artiklen nu vende sig mod de væsentligste grupper af danske krigsveteraner fra midten af 1800-tallet. Med udgangspunkt i den eksisterende forskning ses på veteranernes selvbetegnelse, deres organiseringsformer og motiverne bag organisering, samt relationen mellem veteraner og staten/det omgivende samfund. Undersøgelsens genstandsfelt kunne i princippet

25 Niels Bo Poulsen, "Veteran-begrebet og veteranens samfundsmæssige rolle gennem tiderne", *Militært Tidsskrift*, nr. 1, 2009, p. 86.

26 Se særligt organisationens såkaldte credo på <http://www.wvf-fmac.org/new/index.php/about-wvf-en/credo>

27 Benedict Anderson, *Imagined Communities*, Verso, rev. ed., 1994, pp. 5ff.

sagtens trækkes længere tilbage i tid og medtage tjenestegørende og forhenværende militært personel fra kongeriget Danmarks hær og flåde siden fremkomsten af de første stående danske styrker i 1600-tallet. Denne artikel begynder dog med de krigsveteraner, som skabtes af den første slesvigske krig, Treårskrigen, 1848-1850. Der er flere grunde til dette. Selv om det kan diskuteres, hvornår en folkeligt forankret nationalfølelse opstod i Danmark, synes det rimeligt at se Treårskrigen som det tidspunkt, hvor en oplevelse af samhørighed mellem folk, stat og krigsveteran blev et relativt bredt forankret fænomen.²⁸ Tilsvarende blev det i årene umiddelbart før dennes efterfølgerkrig, Krigen i 1864, at danske krigsveteraner – så vidt denne forfatter har kunnet spore det – for første gang organiserede sig i betydeligt omfang og med henblik på at virke i offentligheden. Dette hænger sammen med de samfundsmæssige ændringer, som havde fundet sted siden Englandskrigene. Her var der – trods eksistensen af en Landmilitz – ikke i samme grad tale om værnepligtige styrker af korttidsindkaldte mænd. Med etableringen af et nationalstatsligt demokrati var der samtidig skabt en debatterende og politisk agerende offentlighed som veteranerne kunne henvende sig til, frem for at afsende petitioner til kongemagten, hvilket tidligere havde været måden til at opnå begunstigelser og fremme af sine synspunkter.²⁹

Selskabet De Danske Våbenbrødre

De første krigsveteraner og veteranforeninger, denne artikel beskæftiger sig med, opstod efter de slesvigske krige. Vi skal kort se syd for grænsen, for det var sandsynligvis derfra, inspirationen til veteranorganisering kom. I Tyskland havde der siden 1700-tallets slutning eksisteret en række foreninger, de såkaldte *Kriegervereine*. Ved 1800-tallets midte fremstod de som en blanding af sociale sikkerhedsnet, erindringsfællesskaber og national-patriotiske selskaber. Gradvist opstod mere overordnede foreningsdannelser, blandt andet den i Schlesien baserede *Veteranen Hauptverein*, som omkring 1850 havde cirka 16.000 medlemmer.³⁰ Som navnet illustrerer, benyttede denne og flere andre samtidige tyske *Kriegervereine* veteranbetegnelsen, mens andre betjente sig af titler som *Kampfgenossen*, *Krieger-* eller *Militärvereine*, en forskel, som ser ud til først og fremmest at have væ-

28 Flemming Lundgreen-Nielsen (red.), *På sporet af dansk identitet*, Spektrum, 1992 – særligt Ole Feldbæk, Flemming Lundgreen-Nielsen og Niels Finn Christiansens bidrag. Lorenz Rerup, "Folkestyre og danskhed. Massenationalisme og politik 1848-1666" i Ole Feldbæk (red.), *Dansk identitetshistorie*, bd. 3: *Folkets Danmark 1848-1940*, (København 1992), pp. 337-442, særligt pp. 419ff.

29 For et bidrag vedrørende den enevældige stats veteranpolitik se Sten Krarup, "Veteranpolitik under Frederik VI – et eksempel", *Krigshistorisk Tidsskrift*, nr. 3, 2010, pp. 12-19.

30 C.J. Elliot, "The Kriegervereine and the Weimar Republic", *Journal of Contemporary History*, 10, 1975, s.109-129.

ret bestemt af tilfældighederne og lokale forhold.³¹ Under alle omstændigheder kan det konstateres, at en række tyske veteranorganisationer i anden halvdel af 1800-tallet benyttede betegnelsen veteraner om medlemmerne. At udtrykket var veletableret og for medlemmerne både let forståeligt og til at identificere sig med illustreres af, at da *Bayerischer Veteranen-, Krieger- und Kampfgenossen-Verein* i 1874 startede et medlemsblad, fik det ganske simpelt titlen *Der Veteran*.³² Også i det i 1864 erobrede Slesvig-Holsten organiserede de tysksindede krigsdeltagere fra den første slesvigske krig sig og dannede en række foreninger under fællesbetegnelsen *Kampfgenossen von 1848-1851*. De undergik hurtigt en forvandling – i første omgang til at gå fra kun at organisere veteraner fra den første slesvigske krig og til at optage veteraner fra krigen i 1864 og senere krige, og i anden omgang i form af omdannelse til mere generelle soldaterforeninger, som optog alle, der havde aftjent deres værnepligt som medlemmer.³³

Det er nærliggende at se navnevalget i den første store danske veteranforening *Selskabet De Danske Våbenbrødre* i sammenhæng med de mange foreninger, som syd for grænsen benyttede ordet *Kampfgenossen – krigsfæller* eller lidt mere frit *våbenbrødre* – i deres navn. Men som det vil blive vist nedenfor, var der også væsentlige forskelle til de tyske foreningsdannelser.

Selskabet De Danske Våbenbrødre stiftedes i april 1859 af veteraner fra Treårskrigen.³⁴ Den havde et tredobbelt formål, dels at holde minderne fra krigen i live, dels at styrke nationalfølelsen og forsvarsånden i befolkningen samt at understøtte krigsinvalidere og andre værdigt trængende medlemmer. Selskabet var ifølge dets formålsparagraf åbent over for personer, som havde deltaget i Danmarks krige – dvs. såvel den kort forinden overståede Treårskrig som – må man formode – Danmarks krige i 1801 og 1807-1814.³⁵ Efter 1864 kunne også mænd, som havde deltaget i denne krig, optages i selskabet, men i 1878 lukkedes i princippet for optag af nye medlemmer. Der ses ikke i selskabets akter noget spor af en diskussion af, hvorvidt man efter Første Verdenskrig skulle åbne sine rækker for dansksindede veteraner fra Første Verdenskrig. Det ville strengt taget heller ikke være i overensstemmelse med den paragraf i selskabets grundlov, som fastslog, at “medlemmer af selskabet kunne kun sådanne blive, som til forsvar for Danmark have deltaget i dets krige enten til lands eller til vands.” I samme para-

31 Ludwig Arndt, *Militärvereine in Norddeutschland. Vereinsleben, Abzeichen, Auszeichnungen, Denkmäler*, (Norderstedt 2008), pp. 9ff. Se også http://www.historisches-lexikon-bayerns.de/artikel/artikel_44750.

32 http://www.historisches-lexikon-bayerns.de/artikel/artikel_44750.

33 <http://www.graenseforeningen.dk/?q=veteranforeninger-i-sonderjylland.html>.

34 Om selskabet se udover de løbende noter Pelle Gustavson, *De danske Vaabenbrødres virke 1859-1929*, (Speciale ved Saxo-Instituttet, Københavns Universitet, 2012).

35 Om selskabet oprindeligt var åbent for veteraner fra krigen i 1801 og 1807-14, vides ikke med sikkerhed, og eventuelle krigsdeltagere herfra ville ved stiftelsen i 1859 jo også have været særdeles aldersstegne. Ved de i 1875 vedtagne tillægsparagraffer til selskabets love lukkedes i givet fald denne mulighed, idet det her blev slået fast, at man kun optog medlemmer fra krigen 1848-50 og 1864. Gustavson (2012), p. 28.

graf stod også, at “ingen kan blive medlem, som har ført våben mod Danmark”.³⁶ Så et optag af veteraner fra Første Verdenskrig ville have krævet en ændring i bestemmelsen vedrørende deltagelse i krig for Danmark og samtidig krævet, at ingen fandt, at Tysklands krig havde haft en antidansk karakter. Med beslutningen om at etablere sig som en lukket klub, som efter 1878 ikke optog nye medlemmer, lagde selskabet samtidig kimen til sin egen nedlæggelse. På kulminationspunktet i 1877 havde selskabet over 30.000 medlemmer fordelt på 159 afdelinger over hele landet.³⁷ Derpå gik det i sagens natur ned ad bakke: I 1921 begyndte selskabets tilbageværende medlemmer at drøfte en afvikling af selskabet. Dette skete i 1929 i form af en overdragelse af selskabets tilbageværende midler til De Samvirkende Danske Forsvarsbroderskaber, og i 1943 sluttede historien om veteranerne fra de slesvigske krige med den sidste tilbageværende Våbenbroders død.³⁸ Som det ses, adskilte selskabet sig fra de tilsvarende tyske ved ikke at åbne sig for senere generationer af potentielle medlemmer, ligesom man ikke omdannede sig til en generel forening af tidligere værnepligtige. Særligt tre forhold synes at kunne forklare denne udvikling: 1) At staten Danmark ikke var involveret i en ny krig mellem 1864 og 1940, 2) at der allerede, da Våbenbrødrene åbnedes for veteraner fra 1864, havde været betydelig diskussion om, hvorvidt disse skulle kunne trække på de økonomiske midler, som foreningen i årene forinden havde opsparet, og som brugtes til økonomisk understøttelse af medlemmerne og deres efterladte, samt 3) at forsvarssagen i Danmark kom til at skille vandene politisk i en sådan grad, at det næppe var attraktivt for Våbenbrødrene at omdanne sig til en generel soldaterforening med de risici, som lå heri for at blive part i politiseringen.

Ikke desto mindre kan overdragelsen af selskabets resterende midler til De Samvirkende Danske Forsvarsbroderskaber ses som en delvis realisering af den samme udvikling i retning af sammensmeltning af foreninger for veteraner og almindelige tidligere værnepligtige som krigerforbundene fra Tysklands samlingskrige undergik frem til Første Verdenskrig. Mens det i selskabets love (i deres 1863 udgave) hed, at selskabet i tilfælde af opløsning skulle anvende sine tilbageværende aktiver “til understøttelse af land- og søetaten”, meldte der sig øjensynligt med socialdemokraterne og de radikales stigende stemmeandel en vis bekymring for, om dette nu også var den rette deponering.³⁹ På selskabets generalforsamling i 1921 ændredes denne del af lovene på en sådan vis, at den generalforsamling, der måtte opløse selskabet, fik større frihed til at beslutte, hvor

36 *Selskabet De danske Våbenbrødres Tidende*, nr.1, 1. årgang, 1. marts 1860, upagineret tillæg med selskabets love.

37 Rigsarkivet, 10018, De Danske Vaabenbrødres Mindelegat, Forhandlingsprotokoller og forretningsordener, pk.nr. 129, Protokol over forhandlingerne på fællesmødet mellem repræsentanter for De danske Vaabenbrødres og for landsbestyrelsen for De samvirkende danske forsvarsbroderskaber mandag den 27. maj 1929, p. 2.

38 Pelle Gustavson, *De danske Vaabenbrødres virke 1859-1929*, (Speciale ved Saxo-Instituttet, Københavns Universitet, 2012), p. 117.

39 Gustavson (2012), p. 115.

de tilbageværende midler, som ikke var bundet til overlevende våbenbrødre og deres enkers forsorg, skulle anbringes. Denne ændring blev eksplicit begrundet med, at “man viste aldrig, hvilken slags regering man fik”.⁴⁰ Og da det i 1927 – på 70-årsdagen for selskabets dannelse – besluttedes at nedlægge selskabet og overføre midlerne til De Samvirkende Danske Forsvarsbrøderskaber, lå der tilsyneladende det i beslutningen, at de lokale afdelinger af våbenbrødre gennem længere tid havde fået støtte af lokale afdelinger af forsvarsbrødre.⁴¹ Men hvor tæt dette samarbejde var, er endnu ikke belyst, ligesom de danske forsvarsbrødres historie endnu ikke er skrevet.

Våbenbrødrene udfoldede som allerede nævnt ovenfor en omfattende økonomisk forsorg for værdigt trængende tidligere krigsdeltagere og ønsket om gennem etablering af foreningen at skabe et socialt sikkerhedsnet, var et af hovedmotive for dens dannelse i 1859. I en tid, hvor der ikke var noget rigtigt socialt sikkerhedsnet, var dette af stor betydning for selskabets økonomisk svagt stillede eller invalide medlemmer og for enker og børn efter Våbenbrødre. Ved udgangen af 1928 havde selskabet udbetalt næsten 2 millioner kroner i begravelseshjælp, en halv million i kontingenthjælp, 2,7 millioner i sygdomsstøtte, og 2,2 millioner i såkaldte etårige understøttelser. Ud over dette havde en del medlemmer benyttet sig af en lånefacilitet, som gav lavtforrentede lån. Finansieringen af disse ydelser skete hovedsageligt gennem medlemskontingenter, overskud fra fester og overskuddet fra “De danske Vaabenbrødres Industrielotteri”, et lotteri, foreningen fik koncession til at afholde i 1879. Dette blev dog nedlagt i 1886 med oprettelsen af “Almindelig dansk Vare- og Industrielotteri”, hvorved Våbenbrødrene fik ret til en vis andel af dette lotteris overskud. Ydermere drev foreningen en skole i København.⁴²

Det sociale samvær betød dog også meget for medlemmerne, og her forenede det nyttige og det behagelige sig, idet overskuddet fra foreningens sociale arrangementer bidrog til foreningens forsorgsarbejde. På den sociale og patriotiske side var de vigtigste aktiviteter ud over medlemsmøder at arrangere forskellige festligheder, hvor almenheden også fik lov til at deltage. Udover fejring i forbindelse med grundlovsdag, og årsdagene for militære mindedage som Fredericiadagen den 6. juli og Isteddagen den 25. juli, arrangeredes jubilæumsfester og fejring af kongens fødselsdag og bryllupsjubilæer.⁴³ Ifølge en noget polemisk beskrivelse af en sådan fest, Våbenbrødrefesten i Lyndby Holme Skov den 25. juli 1879, stod det sociale indhold ved sådanne lejligheder langt over eventuelle forsvarspolitiske

40 Ibid, p. 116,

41 Ibid, p. 116.

42 Rigsarkivet, 10018, De Danske Vaabenbrødres Mindelegat, Forhandlingsprotokoller og forretningsordener, pk.nr. 129, Protokol over forhandlingerne på fællesmødet mellem repræsentanter for De danske Vaabenbrødres og for landsbestyrelsen for De samvirkende danske forsvarsbrøderskaber mandag den 27. maj 1929, p. 3.

43 Martin Haugland, upubliceret praktikrapport *De danske våbenbrødre*, Center for Militærhistorie, 23.8.2014, p. 2.

overvejelser om læren af De Slesvigske Krige. I hvert fald forlod hovedtaleren, pastor Johannes Clausen, podiet i vrede, efter at han havde konstateret, at forsamlingen “kun brød sig om gøglet, drik og dans og var sløve for fædrelandet.”⁴⁴

Som citatet antyder, var forventningen fra den mere forsvarsvenlige og nationalistiske del af befolkningen, at netop Våbenbrødrene skulle stå vagt om et stærkt forsvar. De Danske Våbenbrødre kan ses som en dansk parallel til en udvikling, som fandt sted i næsten samme tidsperiode i flere andre europæiske lande. Med indførelsen af værnepligt opstod der både i Tyskland og Frankrig bredt funderede veteran- og soldaterbevægelser – et komplekst historisk massefænomen, som dels voksede frem nedefra som en del af en udbredt “militær folklore”, dels blev opmuntret og understøttet af staten, som et middel til at skabe gode og loyale undersåtter.⁴⁵

At foreningen nærmest koopteredes af staten i anliggendet vedrørende de tidligere krigsdeltagere fra de slesvigske krige, ses af, at der i ansøgningsskemaet om medlemskab, som foreningen gennem stædigt lobbyarbejde havde fået etableret, var en rubrik, hvor man kunne angive om man var medlem af en afdeling af De Danske Våbenbrødre.⁴⁶ Våbenbrødrene befandt sig da også i det forsvarsvenlige hjørne af datidig dansk politik, og flere lokalafdelinger flirtede under forsvarskampen i 1880'erne med Højre, idet de deltog i konservative grundlovs møder og understøttede partiets kandidater.⁴⁷ Ligeledes var foreningens formand, general P.E. Glahn, medunderskriver på et initiativ til selvbeskatning til befæstningsbyggeriet omkring København, som Estrup-støtter i marts 1885 lod proklamere.⁴⁸ Der var dog også stærke kræfter, som trak i en anden retning, og det er tvivlsomt om foreningen som helhed lod sig spænde for “befæstningsvognen”, selv om dele af den eksisterende forskning kan give det indtryk.⁴⁹ Skal man dømme fra avisreferaterne fra foreningens møder, var de interne spændinger store, og dette fremgår også indirekte af flere af foreningens skrifter.⁵⁰ Den generelle linje blev dog tilsyneladende lagt allerede kort efter 1864, hvor selskabets medlemmer synes at have været særdeles bevidste om, at deltagelse i debatten om ansvaret

44 Citeret efter Troels Fink, *Estruptidens politiske Historie 1875-1894*, bd.1, *I kampen mellem de to ting 1875-1885*, (Odense 1986), p. 218.

45 Jakob Vogel, “Military, Folklore, Eigensinn: Folkloric Militarism in Germany and France, 1871-1914”, *Central European History*, Vol. 33, No. 4 (2000), pp. 487-504.

46 Ansøgningsskemaet kan ses på <https://www4.sa.dk/ao/billedviser?epid=16997191#122697,21604914>. <http://www.slaegtsalbum.dk/Dannebrogsmænd%20,Medaille%201864/medaille.htm>.

47 “Våbenbrødrene i Vejle”, *Politiken*, 1.5.1886, p. 3. “Upolitiske våbenbrødre”, *Politiken*, 3.6.1886, p. 2. “Politiken i landet”, *Politiken*, 23.1.1890, p. 1.

48 Fink (1986), p. 301.

49 Således Fink (1986), pp. 217f. For det modsatte synspunkt se Gustavson (2012), p. 126. “Våbenbrødrene”, *Politiken*, 11.2.1887, p. 2. “Våbenbrødrene”, *Politiken*, 23.2.1887.

50 *Jubilæumsskrift ved Selskabet De danske Vaabenbrødre – Kolding-Afdelings 50-aars Jubilæum. 1859 – 22. oktober – 1909*, p. 8. Rigsarkivet, 10018, De Danske Vaabenbrødres Mindelegat, Forhandlingsprotokoller og forretningsordener, pk.nr. 129, Protokol over forhandlingerne på fællesmødet mellem repræsentanter for De danske Vaabenbrødres og for landsbestyrelsen for De samvirkende danske forsvarsbrøderskaber mandag den 27. maj 1929.

for nederlaget kunne føre til en splittelse af foreningen.⁵¹ En nøjere kortlægning af meningsforskellene i foreningen kræver dog en dybere udforskning af dens historie. Det er karakteristisk for dansk veteranforskning, at emnet er ubehandlet med undtagelse af et speciale, som særligt ser på Vaabenbrødrenes interne forhold. De publicerede materialer er næsten alle foreningens egne.⁵²

Mens De Danske Våbenbrødre var en landsdækkende forening, som havde sit udspring i en situation, hvor veteranerne havde behov for at skabe en form for social forsikring og for at søge anerkendelse, blev den næste forening, denne artikel skal se på, til i en noget anden sammenhæng både med hensyn til formål og det geografiske udgangspunkt.

Foreningen af dansksindede sønderjyske krigsdeltagere 1914-1918

Foreningen af dansksindede sønderjyske krigsdeltagere 1914-1918 (DSK) blev etableret den 11. november 1936 – altså på datoen for våbenstilstanden i 1918. DSK nedlagdes i 1988 og undlod således ligesom Våbenbrødrene at åbne sig for nye medlemmer fra andre krige. Initiativtageren, skræddermester Wilhelm Hansens motiverede dannelsen med følgende ord: “Foreningens formål er at samle alle dansksindede Krigsdeltagere...til Værn for vore Hjem. ...Derfor, Kammerater, ind i Rækkerne til Danmarks Grænseværn!”⁵³ Foreningen var således direkte koblet til grænsekampen, og det hang i høj grad sammen med de dansksindede tidligere krigsdeltageres oplevelse af, at de havde “betalt” grænserevisionen i 1920 gennem deres offer ved fronten.⁵⁴

Allerede i 1922 dannede tysksindede en veteranorganisation i Sønderjylland, som bar betegnelsen *Verband der Vereine ehemaliger deutsche Soldaten im abgetretenen Nordschleswig*.⁵⁵ DSK blev skabt i et miljø præget af veteran- og soldaterforeninger, idet landsdelen Schleswig-Holstein og dermed også det Nordslesvig, som i 1920 blev dansk, havde været en af højborgene for de tyske *Kriegsvereine*.

51 Gustavson (2012), pp.124f.

52 Gustavson (2012), bruger i sit speciale cirka to tredjedele af pladsen på interne foreningsforhold, særligt de skiftende ændringer i foreningens love og organisering. Derimod er det ikke belyst i specialet, hvordan foreningen forholdt sig til samtidens forsvarspolitiske stridspunkter, og relationerne til omverdenen i øvrigt er kun kortfattet beskrevet. Foreningen er kort beskrevet i Arne Stevns, *Vor hær i krig og fred*, bd. II, (Fredericia 1943), pp. 442ff. For bibliografiske referencer til de få mindre pamfletter og festskrifter relateret til foreningen se Gustavson (2012), p. 8.

53 Citeret efter Peter Hornshøj Sørensen, “Stiftelsen af DSK – Foreningen af Dansksindede Sønderjyske Krigsdeltagere 1914-1918,” *Militært Tidsskrift*, nr. 1, 2009, p. 77. Det følgende bygger på denne artikel og på Hans Schultz Hansen, “DSK – Foreningen af Dansksindede sønderjyske Krigsdeltagere 1914-18”, i I. Adriansen og H.S. Hansen (red.): *Sønderjyderne og den store krig*, (Aabenraa 2006).

54 Schultz Hansen (2006), pp. 333f.

55 Anton Marckmann, “Sønderjyske krigsinvalidere fra 1. Verdenskrig. Sociale og lægelige aspekter”, *Sønderjyske årbøger 2001*, p. 160.

Den meget senere dannelse af DSK skal da også ses i det lys, at identitetskampen i Nordslesvig mellem tysk- og dansksindede skærpedes efter nazisternes magtovertagelse i 1933.⁵⁶ Foreningen var derfor i høj grad et *statement* i kampen om Nordslesvig, hvilket, som nævnt ovenfor, åbent udtryktes ved foreningens dannelse. I modsætning til mange veteranforeninger i de lande, som havde udkæmpet Første Verdenskrig, stiftedes DSK forholdsvist sent, og dette peger igen i retning af, at det var de ændrede politiske konjunkturer i grænselandet og den sydlige nabo, som blev årsagen til foreningens dannelse. Forskningen har dog samtidig peget på, at der tydeligvis var et behov for et mødeforum blandt de tidligere krigsdeltagere.⁵⁷

DSK var nok – særligt når det gjaldt synet på den netop overståede krig – anti-militaristisk, men ikke pacifistisk, og man ønskede således et dansk militært forsvar af sydgrænsen.⁵⁸ Tonen var dog ikke særligt skarp, og i de årbøger, DSK udgav mellem 1941 og 1971, er det karakteristisk, at de mange her trykte krigserindringer er holdt i en distanceret tone, når det gælder forholdet til de tyske militære myndigheder, og hyppigt betones krigens gru og meningsløshed.⁵⁹ Denne kontrast til mange tyske veteranblade og til tonen i De Danske Våbenbrødres publikationer og offentlige møder skal utvivlsomt ses i lyset af grænsekampen og oplevelsen af at have været tvunget til at kæmpe for en stat, man ikke solidariserede sig med. Samtidig tyder den meget høje organiseringsgrad, DSK opnåede, dog på, at veteranerne havde et meget stort behov for at mødes med tidligere soldaterkammerater.⁶⁰

Foreningen var begunstiget af, at de tidligere krigsdeltagere i den kejserske tyske hær ved grænserevisionen i 1920 havde fået de mest fundamentale økonomiske behov sikret, idet Danmark påtog sig ansvaret for udbetaling af pensioner og andre forsorgsydelser til krigsinvalidere og enker og børn efter krigsdræbte soldater.⁶¹ Derfor ser det ikke ud til, at DSK i nær samme omfang som Våbenbrødrene havde en økonomisk og forsorgsmæssig dagsorden.

En væsentlig fællesnævner for de to grupper af krigsveteraner beskrevet ovenfor er, at de mødte forskellige former for statslig anerkendelse. Deltagerne i de Slesvigske Krige blev således allerede kort efter disses afslutning(er) mindet gennem etableringen af et stort antal monumenter og mindesteder over hele landet

56 Sørensen (2009), p. 76.

57 Sørensen (2009). Schultz Hansen (2006), pp. 334ff.

58 Schultz Hansen (2006), p. 340.

59 Baseret på en gennemgang af DSKs årbøger, som findes på Det Kongelige Bibliotek: [http://rex.kb.dk/primo_library/libweb/action/display.do?tabs=detailsTab&ct=display&fn=search&doc=KGL01001833632&indx=1&recIds=KGL01001833632&recIdxs=0&elementId=0&renderMode=poppedOut&displayMode=full&frbrVersion=&dsent=2&tab=default_tab&dstmp=1391787091701&vl\(14750036UI1\)=all_items&dum=true&fromLogin=true&vl\(14133430UI0\)=any&vl\(freeText0\)=DSK%20%C3%A5rbog&vid=KGL&gathStatIcon=true](http://rex.kb.dk/primo_library/libweb/action/display.do?tabs=detailsTab&ct=display&fn=search&doc=KGL01001833632&indx=1&recIds=KGL01001833632&recIdxs=0&elementId=0&renderMode=poppedOut&displayMode=full&frbrVersion=&dsent=2&tab=default_tab&dstmp=1391787091701&vl(14750036UI1)=all_items&dum=true&fromLogin=true&vl(14133430UI0)=any&vl(freeText0)=DSK%20%C3%A5rbog&vid=KGL&gathStatIcon=true)

60 Sørensen (2009), p. 80.

61 Anton Marckmann, "Sønderjyske krigsinvalidere fra 1. Verdenskrig. Sociale og lægelige aspekter", *Sønderjyske årbøger 2001*, pp. 143-180.

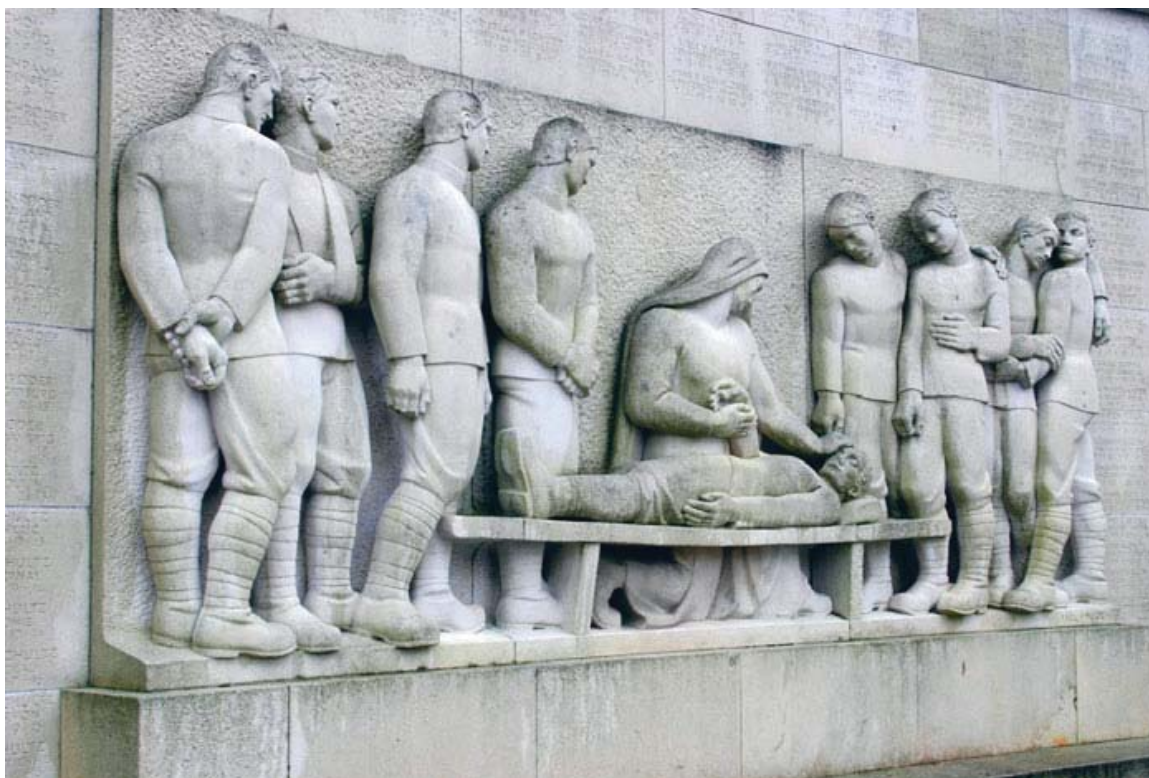
Eksempler på de nationalt neutrale monumenter, der blev opstillet efter 1. Verdenskrig i Sønderjylland. Til venstre fra Sønderborg (kun med navne på byens 192 faldne), til højre fra Aabenraa (en engel der holder hånd med en tysksindet og en dansksindet sønderjyde, henholdsvis med og uden stålhelmet). (Foto: Inge Adriansen)

samt en erindringsmedalje.⁶² Mens veteranerne fra Første Verdenskrig i sagens natur i høj grad var et regionalt fænomen med en betydelig mindekultur syd for Kongeåen, fik denne gruppe veteraner dog også national anerkendelse i form at det store monument over faldne i verdenskrigen i Mindeparken ved Marselisborg ved Århus, hvor 4.000 dansksindede nordslesvigeres navne står side om side med 140 danskere som faldt på allieret side. Dertil kom den indirekte statslige anerkendelse, som lå i, at den danske stat ved genforeningen påtog sig ansvaret for et tilkønde og udbetale krigsskade pensioner.⁶³

Fælles for de to grupper er også, at der både for Våbenbrødrenes og de sønderjyske krigsdeltageres vedkommende – fraset en gruppe af stampersonel og professionelle officerer – var tale om en værnepligtig indsats. Det samme gjaldt ikke dem, som meldte sig på allieret side i Første Verdenskrig; her var der tale om frivillige. Og her er vi ved en vigtig sondring, når vi taler krigsveteraner: Blandt de danske krigsveteraner er der flere grupper, som dels kæmpede frivilligt, dels kæmpede i krige, som den danske stat eller det danske forsvar ingen andel havde i. Denne gruppe er dog særdeles diffus. Hele perioden har været kendetegnet ved

62 Inge Adriansen, *Erindringssteder i Danmark. Monumenter, Mindesmærker og Mødesteder*, (København 2010).

63 Christensen (2013), p. 9.

Relieffet "Hjemkomsten" fra Marselisborg-mindeparken (https://da.wikipedia.org/wiki/Mindeparken_%28Aarhus%29#/media/File:Mindeparken6.JPG)

at enkeltpersoner og grupper meldte sig til udenlandsk krigstjeneste. Typisk ud fra en vifte af bevæggrunde gående fra rent prosaiske ønsker om vinding eller en ny begyndelse til nationalistiske, ideologiske og religiøse motiver.⁶⁴ Veteranerne fra krige, som ikke involverede danske væbnede styrker eller den danske stat, omfatter blandt andre følgende: Omtrent fem hundrede, som lod sig hverve til forskellige antibolsjevikiske korps i Estland, Finland og Nordvestrusland under den russiske borgerkrig, 1.000-1.500 frivillige på allieret side i Første Verdenskrig,⁶⁵ 400-500 Spaniensfrivillige på republikansk side i den spanske borgerkrig,⁶⁶ godt 1.000 frivillige fra den finske vinterkrig,⁶⁷ omtrent 6.000 i tysk krigstjeneste under anden verdenskrig, samt cirka 1.000 danskere, som tjente i allierede styrker under samme krig.⁶⁸ Mens nogle af disse grupper efterfølgende er blevet inkluderet i

64 Emnet frivillig i krig er kun delvist undersøgt både mht. motiver og mht. konkrete indsatser. For en international vinkel på emnet se Christine Krüger (red.), *War Volunteering in Modern Times. From the French Revolution to the Second World War*, Palgrave Macmillan, 2010. For en dansk vinkel se: Rasmus Mariager (red.), *Danskere i krig, 1936-48*, (København, 2009).

65 Claus Bundgård Christensen, "Forord", *Breve Hjem. Danske soldater i Første Verdenskrig*, (København 2013), p. 9.

66 Morten Heiberg, "Leo Kari: En dansker i spansk krigstjeneste 1937-38", Mariager (2009), p. 12.

67 Jan Ahtola Nielsen & Mikkel Kirkebæk, "Hans Fenger: Med dødseskadronen i vinterkrig", Mariager (2009), p. 53.

68 Jakob Sørensen, "Werner Michael Iversen: Hvervningen af danske statsborgere til britisk militærtjeneste 1940-45", Mariager (2009), p. 128.

den statslige mindekultur, eksempelvis danskere i allieret tjeneste i de to verdenskrige, er andre forblevet ekskluderede.

Veteraner i modvind

Fælles for flere veterangrupper er således, at de ikke har nydt offentlig anerkendelse, men tvært imod er blevet anskuet med mistro og ubehag. Seneste skud på stammen er de jihadister, som vender hjem fra "hellig krig" i Syrien og andre brændpunkter i Mellemøsten. En anden og tidligere gruppe kunne være de mænd, som var lejesoldater i krige og konflikter i forbindelse med afkoloniseringen i Afrika og Asien. Begge disse grupper er dog forholdsvis beskedne sammenholdt med det store antal unge mænd, som under anden verdenskrig gjorde tysk krigstjeneste, fortrinsvist i Waffen-SS, den militære gren af Himmlers SS-organisation.⁶⁹ Efter krigen blev flertallet af de 4.000 overlevende straffet i henhold til det straffelovstillæg, som Folketinget havde vedtaget efter befrielsen, og da de tidligere østfrontfrivillige blev løsladt, var de stærkt ringeagtet af den brede befolkning. Det monument, som de danske Waffen-SS-frivillige under krigen havde rejst ved Høveltegård for deres faldne kammerater, blev da også straks ødelagt efter befrielsen.

Det er i dette lys, man skal se disse veteraners selvbillede og forsøg på foreningsdannelser. Et stort antal tidligere SS-soldater valgte helt at fortie deres fortid eller kun at dele den med deres allernærmeste. De få, som stod åbent frem, gjorde det typisk først længe efter, at krigen var slut, og endelig var der et signifikant mindretal, som i 1948 sluttede sig sammen i en veteranforening – Dansk Frontkæmperforbund (DFF). Ifølge foreningens love skulle den "samle og virke for danske frontkæmpere og deres efterladte på humanitært grundlag". I dette lå dels en ambition om at understøtte værdigt trængende blandt medlemmerne og efterladte til faldne østfrontfrivillige, dels at foreningen skulle fungere som et socialt mødested, hvor man kunne være sammen med ligesindede. Endelig fremgår det af foreningens arbejde – men ikke af lovene – at man arbejdede for en rehabilitering af de dømte SS-frivillige.⁷⁰ I udgangspunktet minder DFF derfor meget om de andre veteranforeninger, denne artikel nævner – kombinationen af at understøtte mindrebemidlede soldaterkammerater, være et mødested, hvor krigsminder kan udveksles, og arbejde for, at veteranerne hædres af det omliggende samfund, er jo nærmest arketypisk. Men DFF's kontekst og veteranernes

69 En række værker beskæftiger sig med de danske frivillige i Waffen-SS. Om disses historie se Claus Bundgård Christensen, Niels Bo Poulsen & Peter Scharff Smith, *Under hagekors og Dannebrog*, (København 1998).

70 DFFs love, september 1953. Kopi i forfatterens eje. Det følgende er bygget på Søren Billeschou Christiansen og Rasmus Hyllested, *På den forkerte side. De danske landssvigere efter besættelsen*, Aarhus Universitetsforlag, 2011, særligt kapitel 4, og på Claus Bundgård Christensen, Niels Bo Poulsen og Peter Scharff Smith, *Waffen-SS – Europas nazistiske soldater*, (København 2015), pp. 558ff.

Det oprindelige monument fra 1944 for de dræbte danske østfrontsfrivillige ved Høveltegård. (<https://tidsskrift.dk/index.php/fundogforskning/article/view/1295/2070>)

Frikorpsets Mindehøj forsvinder for stedse

Pladerne køres bort paa Trillebøre og Vartegnet paa
Toppen hugges til Skærver

Frikorps „Danmark“s gyselige Kæmpehøj ved Birkerød gaar i disse Dage sin fortjente Udslættelse i Møde. De vældige Stentavler, som er blevet udført af en af vore Stenhugger-Eksperter i Mindeplader, bliver fjernet og kørt bort — ingen ved hvorhen. Det falske „Danefæ“ paa Højens Top bliver ogsaa fjernet, og formentlig bliver Stenen hugget til Skærver til Bund i en af de nye Landeveje, som skal føre en ny Ungdom ud i det danske Land. Paa ovenstaaende Billede ser man Forberedelserne til Rædselsmonumentets Udslættelse.

Monumentet blev kort efter krigen fjernet. Her omtalen af nedbrydningen i en uidentificeret avis.

vilkår var som tidligere nævnt meget anderledes end de to tidligere behandlede foreningers, hvis medlemmers militære tjeneste var omfattet med sympati fra det omgivende samfund.

Der er ingen tvivl om, at et stort antal SS-veteraner havde stort behov for at få understøttelse fra ligesindede, hvad enten det var i form af lån og gaver eller job og bolig. Sammen med en række andre landssvigerdømte grupper skabte veteranerne således en "alternativ økonomi", hvor det at bære en SS-blodtypetatoering på armen ikke var et kainsmærke, men det modsatte, og hvor man fik job eller støtte fra andre, som også havde været på den forkerte side under krigen. Ligeledes kunne foreningen byde sine medlemmer et trygt forum at dele sine oplevelser i. Begge forhold var utvivlsomt særdeles væsentlige faktorer, idet SS-veteranerne udover at være stigmatiserede også typisk havde fået konfiskeret deres eventuelle formue, samt for officerernes vedkommende havde mistet deres job og pension. Livet efter krigen blev derfor for nogle, særligt de ældste, de mest skadede og de mindst tilpasningsdygtige, en periode præget af knaphed og isolation. Det førte dog ikke nødvendigvis til en aktiv deltagelse i veteranaktiviteter, hvilket kan eksemplificeres ved Frikorps Danmarks første chef, C.P. Kryssing, som i hele perioden efter krigen afholdt sig fra at deltage i DFF og andre foreningsdannelser og netværk og i stedet førte en stadig mere isoleret tilværelse med sin hustru.⁷¹

Hvor DFF i særlig grad kom til kort, var i foreningens bestræbelser på at få rehabiliteret de tidligere SS-soldater. Opstarten af DFF i 1948 skal ses i sammenhæng med, at et stort antal tidligere SS-soldater nu var på fri fod efter overstået fængselsstraf, men lige så afgørende for timingen var det nok, at den tidlige Kolde Krig nu havde nået en sådan intensitet, at mange SS-veteraner i Danmark og udland vejrede morgenluft. Det var forventningen, at deres militære ekspertise ville være helt nødvendig for, at Vesteuropa kunne forsvares mod Sovjetunionen, og derfor anså en del veteraner det tydeligvis ikke for nødvendigt at reformere sig selv som et led i en eventuel rehabilitering. DFF's tidskrift *Skræp* (siden omdøbt til *Signal*) indeholdt således både antisemitiske og Hitlerhyldende udsagn, og et medlemsmøde på Hitlers fødselsdag, den 20. april 1950, udartede sig til et mindearrangement for den afdøde diktator.⁷²

Det kan på den baggrund ikke undre, at DFF blev holdt under opsyn af Politiets Efterretningstjeneste, og da det i midten af 1950'erne blev afsløret, at foreningsformanden Erik Lærum havde ledet en studiekreds af kadetter på Hærens Officersskole, fik sagen alvorlige konsekvenser for de involverede elever samt for to højere officerer, som kendte til arrangementet. Det blev i disse år særdeles tydeligt – ikke mindst i lyset af, at forhenværende Waffen-SS soldater kun i meget beskedent omfang blev lukket ind i det nogenlunde samtidigt oprettede tyske for-

71 Thomas Harder, *Kryssing. Manden, der valgte forkert*, (København 2014).

72 Se eksempelvis "Nye signaler – et indlæg fra en tidligere NSU'er", *Signal*, 3 årg. juni 1955, nr. 9, p. 6. Om Hitlerfejringen se PET Kommissionens beretning, bind 11, Morten Heiberg (red.), *PET's overvågning af den yderste højrefløj 1945-1989*, p. 86.

Fra mindelunden ved Gudenåen for danske frivillige i tysk tjeneste. (https://commons.wikimedia.org/wiki/Category:F%C3%A6llesskabets_Mindelund_af_1969#/media/File:F%C3%A6llesskabets-Mindelund-2.jpg)

svar – at det ikke ville komme til en omstødelse af dommene over de tidligere SS-mænd eller nogen anden forsonende offentlig gestus.⁷³

I slutningen af 1950'erne nedlagdes DFF. Mens dette ikke betød afslutningen på SS-veteranernes forsøg på foreningsdannelse, skete der dog en ændring i indhold og ambitionsniveau, og de efterfølgende foreninger koncentrerede sig til syneladende primært om intern forvaltning af mindet om tiden i Waffen-SS og med en klar målsætning om ikke at komme i mediernes eller den brede offentligheds søgelys. Det lykkedes dog ikke fuldt ud, blandt andet fordi en af de nye medlemsaktiviteter var etableringen af en mindelund for faldne danskere i tysk tjeneste, som etableredes i 1971 på et privat grundstykke ved Gudenåen. Denne har flere gange siden været udsat for hærværk.⁷⁴ Den dag i dag er den veteran-kultur, som trives blandt SS-veteranerne, præget af stor lukkethed og af, at kun et mindre antal veteraner har stået åbent frem og fortalt om deres fortid og da som regel i stærkt forskønnet form.⁷⁵

73 Christiansen & Hyllested (2011), pp. 152f. Christensen, Poulsen & Smith (2015), pp. 575ff.

74 Christiansen & Hyllested (2011), pp. 171ff.

75 Som et eksempel på dette – og samtidig på en SS-veteran, som klarede sig særdels godt økonomisk efter krigen, se Peter Møller Hansen, *Troskab. Dansk SS-frivillig E.H. Rasmussens erindring 1940-45*, (København 2015).

Kampen om statsanerkendelse og støtte, 1945-

Mens de SS-frivillige forblev uden for den statsligt sanktionerede mindekultur og heller ikke på andre måder fik anerkendelse, blev flere andre grupper af veteraner hædret efter Anden Verdenskrig. Det drejede sig om dem, der på den ene eller anden måde havde virket i allierede krigstjeneste. Det vil her føre for vidt at gennemgå den komplekse og ikke nødvendigvis lineære udvikling, som denne bredt sammensatte og diffuse gruppe af veteraner gennemgik i retning af en statslig anerkendelse gennem mindesmærker og monumenter. Blandt veterangrupperne var danske soldater, der kom i kamp den 9. april 1940 og 29. august 1943, og man kan inkludere medlemmerne af den i Sverige opstillede Danske Brigade, som den 5. maj 1945 efter overførslen til Danmark flere steder blev udsat for beskydning. Men lige så vigtige var modstandsfolkene, og det er betegnende for disses selvforståelse og ønske om anerkendelse som en blanding af borgere og soldater i kamp for Danmark, at en række modstandsorganisationer og veterangrupper for danskere, som havde kæmpet i allieret tjeneste, blandt andet i det britiske regiment *The Buffs*, og foreningen for de danskere, som havde tjenestegjort i Den Danske Brigade, i 1952 dannede paraplyorganisationen Samrådet for Frihedskampens Veteraner.⁷⁶

En gruppe, som først gradvist blev inkluderet i veteran-sammenhænge, var de godt 6.000 danske krigssejlere, som sejlede i allieret tjeneste. I forbindelse med markeringen af 70-året for den allierede landgang i Normandiet blev deres indsats tilskrevet en væsentlig del af æren for, at Danmark for første gang var officielt repræsenteret ved mindehøjtideligheden, og i skrivende stund foregår en debat om etableringen af en mindemur med navne på de faldne krigssejlere.⁷⁷ Krigssejlerne kan ses som en god illustration af gråzonen i veteranbegrebet. De virkede gennem sejlads i krigszoner og med forsyninger til militære operationer, som eksempelvis D-dag, i en militær ramme, og de havde betydelige tab. Men der var ikke tale om egentlig uniformeret tjeneste, og til trods for, at omtrent hver sjette krigssejler blev dræbt og mange overlevende efterfølgende havde betydelige psykiske og fysiske skader, blev krigssejlerne først i 1969 omfattet af *Lov om erstatning til besættelsestidens ofre* – den lovgivning, som efter anden verdenskrig gav adgang til at få invalideerstatning.⁷⁸ Lovteksten vidner i øvrigt om, hvordan den allerede tidligere berørte forskel på statslig anerkendelse kan have betydning. Dens paragraf 3 undtager således personer, som har fået krigsskader i tysk krigstjeneste, fra erstatning, hvorfor de danske SS-veteraner i stedet har været henvist til at søge invalidepen-

76 Notits i *Politiken*, 18.4.1952, p. 9.

77 <http://www.fagbladet3f.dk/nyheder/fagligt/3a7bc73f5f3f4e3d837aa0e1c0ea50fe-20141028-soefolk-oensker-aeresmur-for-1087-draebte>.
<http://nyhederne.tv2.dk/samfund/2014-03-20-oprejsning-til-danske-krigssejlere>.

78 <http://politiken.dk/magasinet/feature/ECE2293558/krigssejlerne-har-reddet-danmarks-krigsare/>

sioner fra den tyske stat.⁷⁹ Debatten om krigssejlerne er ikke enestående, og som et andet eksempel på, at veteranmindekulturen efter anden verdenskrig har været stærkt præget af konflikterne omkring 9. april og samarbejdspolitikken, kan tages den langvarige – og endnu ikke afsluttede debat om tildelingen af en erindringsmedalje om kampene den 9. april til krigsdeltagerne der.⁸⁰

Efter Anden Verdenskrig og genopbygningen af det danske forsvar kom særligt to grupper af statsligt organiserede soldater til at virke i konfliktzoner udenfor landets grænser: Dels de i Tyskland med den såkaldte Danske Brigade indsatte soldater i årene 1947-1955, dels de soldater, som under FN-flag sendtes på fredsbevarende missioner. Repræsentanter for sidstnævnte gruppe dannede i efteråret 1968 foreningen “FN-Soldaterforeningen De Blå Baretter” – siden om-døbt til “De Blå Baretter”.⁸¹

Denne organisation havde ifølge sin formålsparagraf til formål at dyrke det særlige kammeratskab, der var opstået under udsendelsen, og at virke for, at den indsats, der var ydet under fremmede himmelstrøg blev æret og anerkendt. Frem til år 2000 var foreningen forbeholdt udsendte fra FN-missioner, men herefter blev vedtægterne ændret, så også de, der havde gjort tjeneste under NATO, EU, OSCE og koalitioner fik mulighed for at blive medlem. Foreningens grundstamme udgøres af veteraner fra de “gamle” missioner, mens cirka 25 procent af medlemmerne stammer fra de nyere og “skarperne” missioner, som Danmark udsendte soldater til i 1990’erne på Balkan og i 2000-tallet i Afghanistan og Irak. Foreningen havde i 2010 3.200 medlemmer og en tydelig medlemsvækst.⁸² Selvom de fleste nye medlemmer kom fra 1990’ernes og 2000-tallets missioner, var der også tegn på, at de Blå Baretter befandt sig i en konkurrencesituation. I 2005 blev en ny Veteranforening dannet, Dansk Veteranforening – en af de få gange navnet har været brugt i dansk veteransammenhæng som foreningsnavn – og denne henviste eksplicit til, at den ville arbejde for bedre muligheder for rehabilitering af veteranerne – underforstået at De Blå Baretters indsats ikke var nok.

I det hele taget blev spørgsmålet om støtte til fysisk og psykisk skadede veteraner nu akut – både i politiske kredse og blandt veteranerne selv – og det medførte, at der i 2008 blev oprettet yderligere en veteran-relateret forening med sigtet “at yde økonomisk støtte til nuværende og tidligere danske soldater der såres eller kommer til skade som led i tjenesten, samt til pårørende og efterladte til danske soldater der omkommer, såres eller kommer til skade som led i tjenesten i det danske forsvar”.⁸³ Foreningen kaldte sig for Støtte Til Soldater Og Pårørende (STSOP), og var inspireret af den britiske forening *Help For Heroes*, der ligele-

79 Bekendtgørelse af lov om erstatning til besættelsestidens ofre, tilgængelig på <https://www.retsinformation.dk/Forms/r0710.aspx?id=145690>.

80 Torben Jørgensen, “Den umulige medalje – Historien om de udekorede veteraner fra 9. april 1940”, *Militært Tidsskrift* nr.1, 2009, pp. 60-68.

81 <http://www.blaabaretter.dk/organisation/hvem-er-vi.html>.

82 Korrespondance med Bjarne Hesselberg, Formand for De Blå Baretter, januar 2010.

83 www.stsop.dk vedtægter For foreningen STSOP.

Fra Flagdagsparaden 5. september 2015 på Strøget i København. (Foto: Forsvaret; <http://www.webtidende.dk/flagdag-for-danske-udsendte>)

des er et privat initiativ, der gennem fundraising giver økonomiske bidrag til sårede britiske soldater. Også en række andre foreninger er opstået, som arbejder med understøttelse af veteraner og deres pårørende, såsom Foreningen Familienetværket. Foreningen finansieres blandt andet gennem salg af den kendte gule sløjfe "Støt vores soldater", og dens overskud går til veteranrelaterede aktiviteter.

Salget af sløjfer, kofangerklistermærker og andet veteran-relateret *merchandise* skal ikke kun ses som en måde at skaffe penge til veteranarbejde på, men også som en symbolsk markering af støtte til de udsendte soldater. Og dette betegner en anden hovedstrøm i nutidens diskurs om veteraner: De seneste tiår har i høj grad været domineret af diskussioner om anerkendelse og hædning af veteranernes indsats – med blandt andet det resultat, at der begyndende med 5. september 2009 indstiftedes en officiel dansk flagdag for krigsveteraner.⁸⁴ Forsvarsministeriet beskriver formålet med flagdagen som "at hædre de personer, der er eller har været udsendt på en mission af Danmark som led i Danmarks aktive internationale engagement på baggrund af en beslutning truffet af regeringen, Folketinget eller en minister."⁸⁵

Forslaget om en flagdag blev først fremført i 2007 af veteran og overkonsta-

84 Karl Erik Stougaard og Jesper Dahl Caruso, "Soldater jubler over flagdag", *Berlingske Tidende*, 31.3.2009.

85 Forsvarsministeriet: Ny Flagdag for Danmarks udsendte, 01.05.2009.

bel Kim Thygesen og kom hurtigt til at nyde fremme.⁸⁶ Valget af dato for flagdagen viste sig imidlertid kompliceret: Dansk Folkepartis udenrigsordfører Søren Espersen foreslog 29. august – dagen, hvor den danske regering i 1943 opgav samarbejdspolitikken med Nazi-Tyskland, mens bl.a. Forsvarsministeren ønskede flagdagen lagt to dage senere, den 31. august, for at markere dagen, hvor korvetten Olfert Fischer i 1990 blev sendt til Den Persiske Golf i den første Irak-krig.⁸⁷ Valget for flagdagen faldt til sidst på den 5. september, idet dette er en neutral dato.

Forskelle og ligheder mellem grupperne af danske krigsveteraner

Som dette blik på den danske krigsveterans historie har vist, synes der generelt at have været en markant ulyst til at bruge udtrykket veteran om sig selv. Man finder ikke begrebet i Våbenbrødrenes selvbeskrivelse, og i det omfang, de ikke omtalte sig selv som Våbenbrødre, benyttede de i stedet udtrykket “krigere”.⁸⁸ Det forhindrede dog ikke andre i at benytte udtrykket. Således brugte en skribent i *Politiken* i 1891 udtrykket “vore prøvede krigsveteraner” om den danske hærs soldater – muligvis nedladende.⁸⁹ Flere andre artikler fra samme periode benyttede dog ligeledes ordet veteran om samtidige veteraner fra ind- og udland.⁹⁰ I 1913 udkom bogen “Minder fra 64 – af veteraner fra vor sidste krig”, og året efter bar en anden bog titlen “Veteranerne fortæller – Menige veteraners erindringer fra 1864”.⁹¹

I *Salmonsens Konversations Leksikon* defineres begrebet ligeledes som havende en nutidig og på tidligere danske soldater applicerbar brug.⁹² I 1931 dukker veteranbegrebet atter op i en artikel om veteraner fra de slesvigske krige på Skiveegnen og nogenlunde samtidig sættes det også på en gravsten.⁹³ Måske hænger denne øgede frekvens af ordet simpelt sammen med, at de forhenværende soldater nu havde nået en betydelig alder, og det billede, som dannedes hos læserne, baserede sig på den klassiske forestilling om, at veteraner skulle være forholdsvis aldersstegne.

86 “Danmark skal flage for soldaterne”, *Politiken*, 11.9.2008.

87 “Topministre skal løse strid om flagdag”, *Politiken*, 31.3.2009.

88 Rigsarkivet, 10018, De Danske Vaabenbrødres Mindelegat, Forhandlingsprotokoller og forretningsordener, pk.nr. 129, De Danske Vaabenbrødre Protocol over mødet den 6te, 7de og 8de Mai 1863, pp. 5, 6.

89 “Store og små tal”, *Politiken*, 12.11.1891, p. 2.

90 Eksempelvis: “Per cykle gennem Tyskland”, *Politiken*, 7.11.1892, p. 1f. og “Kongenshave-festen”, *Politiken*, 14.6.1898, p. 2.

91 *Minder fra 64. Af veteraner fra vor sidste krig*. Indledning af Oberst N.P. Jensen. Udgivet af I. Ravn-Jensen, (København 1913). *Veteranerne fortæller. Menige veteraners erindringer fra 1864* ved A.I. Gejlager, (København 1914).

92 *Salmonsens Konversations Leksikon*, bind XXV, 1928, p. 37.

93 “Veteraner fra Skive Omegn”, *Jul i Skive*, 2. årgang (1931), pp. 25-28. <http://www.ortekirke.dk/Veteran.htm>.

Invitation til arrangement i "De Allieredes Danske Vaabenfæller".

De i Danmark værende veteraner fra den tyske kejserlige hær under Første Verdenskrig synes konsekvent at have brugt betegnelsen krigsdeltagere om sig selv – et udtryk som også de offentlige myndigheder og fonde, som kom i kontakt med veteranerne i forbindelse med pensions- og velfærdsspørgsmål, også synes at have benyttet.⁹⁴ Udtrykket veteran optræder stort set ikke i DSK's årsskrift – DSK årbog – og de sjældne gange det benyttes, kobler det sig næsten altid til udenlandske grupper.⁹⁵ Heller ikke en anden gruppe af veteraner fra Første Verdenskrig tog begrebet til sig: Da en mindre gruppe tidligere frivillige fra de allierede hære i sommeren 1920 stiftede en veteranforening, fik den navnet De Allieredes Danske Vaabenfæller.⁹⁶

Som vist ovenfor var der heller ikke i efterkrigstiden den store trang til at bruge veteranbetegnelsen, og hverken ordet krigsveteran eller veteran er opslags- eller indekssord i *Den Store Danske Encyklopædi*, som blev udgivet i 1990'erne. Det er således først i de seneste år, begrebet synes at have vundet almindelig accept i forhold til danske krigsveteraner.⁹⁷ Så sent som i 2009 udtrykte formanden for De Blå Baretter forståelse for, at udtrykket ikke nødvendigvis var yndet af hans

94 Anton Marckmann, "Sønderjyske krigsinvalidere fra 1. Verdenskrig. Sociale og lægelige aspekter", *Sønderjyske årbøger 2001*, pp. 143-180.

95 Baseret på en gennemgang af årgang 1941-1960 af *DSK Årbog*. Begrebet veteran optræder i følgende årgange af årsskriftet: 1954: p. 24, 1955: pp. 4f., 1959: p. 9 og p. 12, 1960: p. 18. Ved DSK's stiftelse blev det dog foreslået at etablere et medlemsblad med titlen "Veteranen", men tanken faldt grundet for få abonnenter. Schultz Hansen (2006), p. 346.

96 Christensen (2013), p. 11.

97 Redaktionen af bind 11, som dækker "Knob-Latimeria" (og potentielt krigsveteran) afsluttedes 1.6.1998. For bind 20's vedkommende (Vandrebog-Åver) afsluttedes redaktionen 1.7.2001.

medlemmer. “Den traditionelle opfattelse af en veteran er, at det er en soldat fra 1. verdenskrig med træben og klap for øjet”, skrev han.⁹⁸

Ikke desto mindre kan man ved et hurtigt opslag på nettet forvisse sig om, at begrebet veteran nu hyppigt hæftes på danske soldater, som har tjenestegjort i internationale missioner i 1990’erne og 2000-årene. Udviklingen kan ses af tabel 1: I begyndelsen af 1990’erne var ordene veteran og krigsveteran stort set ukendte i medierne, og først da danske styrker i større omfang var indsat på Balkan og kom hjem fra kamp, fandt begreberne veteran og krigsveteran vej til medierne. Op gennem 2000-årene, hvor danske styrker var indsat i såvel Afghanistan som Irak, steg brugen markant, og det er nu almindeligt brugt i medierne om danske soldater hjemkommet fra internationale missioner, samt i veteranernes foreningsdannelser.⁹⁹

Tabel 1: Forekomsten af ordenen veteran og krigsveteran i danske trykte medier 1990-2010. Kilde: Infomedia.¹⁰⁰

År:	1990	1995	2001	2005	2006	2008	2010
“Veteran”	25	129	295	522	637	1088	2015
“Krigsveteran”	0	1	5	3	5	13	91

Målt i antal medlemmer var De Danske Våbenbrødre den største veteranorganisation i perioden. Af de næsten 100.000 mand, som gjorde tjeneste i De Slesvigske Krige, organiserede den på sit højdepunkt godt og vel 30.000. En endnu højere organiseringsgrad opnåede dog DSK, som på sit højdepunkt i 1944 samlede cirka 38 procent af de da levende veteraner.¹⁰¹ Hvor stor en del af SS-veteranerne, disses forskellige foreningsdannelser har favnet, er det svært at sige noget om, men denne forfatters vurdering er, at det lykkedes DFF at hverve op mod 20 procent af veteranerne til foreningen. De Blå Baretter har på den baggrund en forholdsvis lav organiseringsprocent, idet dens omkring 4.000 medlemmer skal ses på baggrund af, at over 100.000 danskere siden 1945 vurderes at have været udsendt i internationale missioner. Selv når det tages i betragtning, at det aktuelle antal levende veteraner er noget under dette tal, er organiseringsprocenten dermed næppe over ti.

98 Bjarne Hesselberg, “Danmarks internationale veteranorganisation, De Blå Baretter”, *Militært Tidsskrift* nr. 1, 2009, p. 14.

99 Blandt de foreninger, som benytter udtrykket, er udover de i teksten nævnte blandt andet veteranforeningen for de Cypren-udstationerede danske FN-soldater: <http://cyperveteranerne.dk/site/>.

100 Baseret på en Infomedia-søgning i alle landsdækkende trykte medier for de pågældende kalenderår for hvert af de to ord som “fritekst”.

101 Sørensen (2009), p. 77.

En forskningsdagsorden

Sammenlignes vores viden om Danmarks krigsveteraner fra 1850 og til i dag med den internationale forskning, kan det konstateres, at der stort set ikke er forsket i de danske krigsveteraners historie. Den største veteransammenslutning overhovedet, De Danske Våbenbrødre, er kun meget lidt udforsket. Den eksisterende forskning i form af et universitetsspeciale er endnu ikke publiceret, og den manglende offentlige viden om emnet illustreres endvidere af, at der ikke er et opslag om Våbenbrødrene i *Den Store Danske Encyklopædi*, som dog vier tolv linjer til et opslag om foreningens legat, Danske Vaabenbrødres Mindelegat.¹⁰² Det er betegnende nok mindre end den plads, der eksempelvis tildeles Dansk Firmaidræts Forbund på samme side. Mindre graverende er forskningssituationen for DSK's vedkommende, idet denne forening har været genstand for adskillige studier. Også de danske østfrontsfrivilliges foreningsdannelser er undersøgt. Men dette er alt sammen kun punktnedslag, og mere systematiske undersøgelser af Danmarks krigsveteraner kan med fordel se på den udenlandske forsknings tilgange og resultater. Samtidig må det dog erkendes, at ligesom eksempelvis den tyske og amerikanske veteranhistorie baserer sig på disse landes samfundsmæssige og historiske karakteristika og dermed unikke forhold, kan man ikke nødvendigvis forvente at genfinde andet end de mest grundlæggende udviklingstræk og dynamikker hos danske krigsveteraner. En af de mest slående forskelle er naturligvis de relativt få krige, Danmark har deltaget i, gennem perioden, og det dermed forbundne relativt beskedne antal veteraner. Af samme årsag vil veteranforskningen formodentligt have glæde af et udblik til mindre sammenlignelige lande – eksempelvis Holland.¹⁰³

Blandt de oplagte forskningsspørgsmål er at undersøge, hvorfor der med udgangspunkt i veteranerne fra de slesvigske krige aldrig opstod en stærk forsvarsvenlig veteranlobby. Medførte Våbenbrødrenes succes med at opnå en høj organiseringsgrad og brede dækning i hele landet, at man for at favne over den politisk og socialt ret bred medlemskare måtte fravælge alt, hvad der smagte af politisk stillingtagen? Denne hypotese kunne også forklare, hvorfor Våbenbrødrenes blad, *De Danske Vaabenbrødres Tidende*, i løbet af de første år undergik en markant forvandling. Bladets første udgaver indeholdt ikke kun artikler om selskabets indre anliggender, men også om danske og udenlandske militære styrker, om den spansk-marokkanske krig 1859-1860 samt historiske artikler som slaget

102 *Den Store danske Encyklopædi*, bd. 4, (København 1996), p. 616. Selskabet er dog kursorisk nævnt i opslaget "Militære foreninger", bind 13, (København 1999), p. 271.

103 Selv her er forskellene dog lige så store som lighederne: Mens Holland i 1830-1839 var involveret i en krig for at forhindre Belgiens løsrivelse, som på visse punkter kan sammenlignes med de slesvigske krige, udkæmpede landet flere kolonikrige kulminerende i den indonesiske løsrivelseskrig 1945-1949, og dets væbnede styrker var også involveret i langt mere blodige kampe under anden verdenskrig end Danmark. Endelig udsendte Holland 1950-53 over 3.000 soldater til Korea under FN's styrke.

på reden, Danmarks historie og den italienske guerillaleder Giuseppe Garibaldi, samt petitstof om kongelige mærkedage og andet. Allerede fra 1862 blev dette – uden at bladet gav nogen forklaring på denne ændring i redaktionel linje – ændret til, at bladene anslog en ren “navlepillende linje”, hvor festreferater, administrative og foreningspolitiske anliggender dominerede.

Dermed være ikke hævdet, at de Danske Våbenbrødre endte i en forsvarsskeptisk position, men både for denne forenings vedkommende og senere veteranforeningers vedkommende kan det være interessant at få undersøgt, hvordan medlemmerne italesatte og behandlede deres individuelle og kollektive krigsoplevelser – det som Våbenbrødrene i selskabets stiftende love betegnede som “at forherlige Minderne fra krigen.”¹⁰⁴ Som det tydeligt kan ses af DSK’s årbøger og virke i øvrigt var krigserfaringen oftere udgangspunkt for etiske og religiøse overvejelser og fortællinger om kammeratskab, mere end for udpensling af krigens grusomhed eller beretninger om, hvilken rolle man selv og ens enhed havde haft i forskellige slag og operationer.¹⁰⁵ Dette kan udover organisationens antityske udgangspunkt nok også forklares ved, at langt de fleste dansksindede soldater i tysk tjeneste under Første Verdenskrig var menige – foreningen kom altså til at savne et lag af officerer.

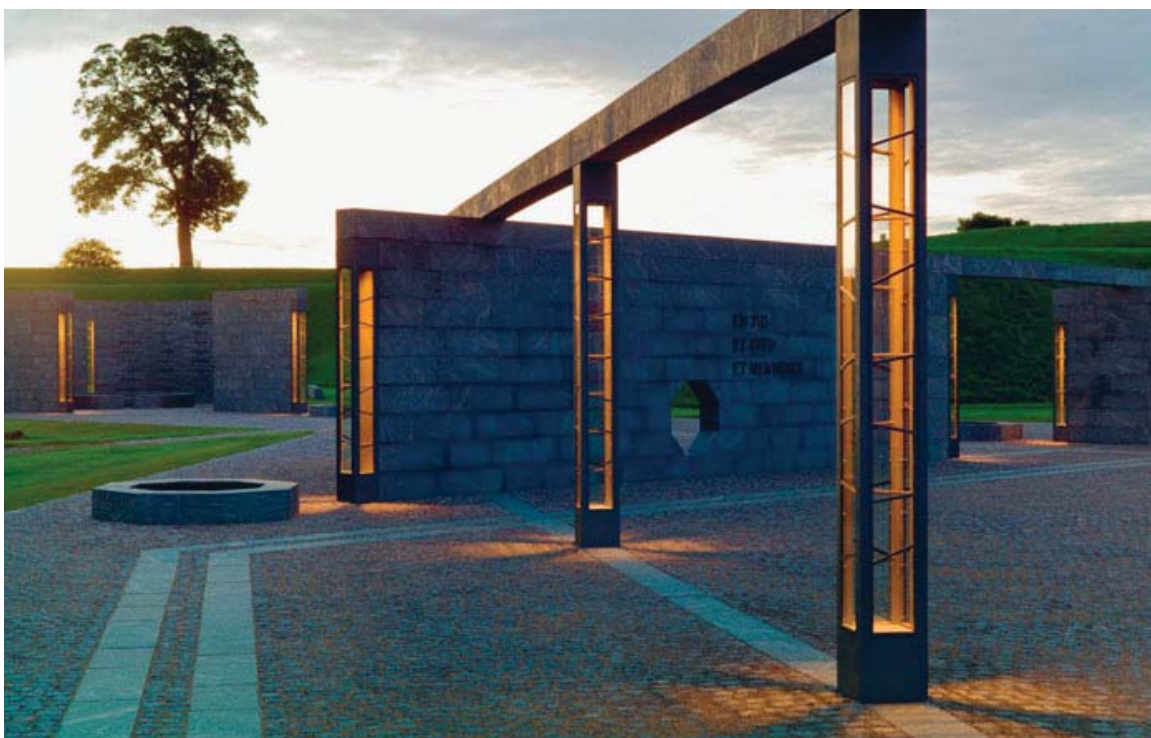
En anden problematik, som figurerer i meget af den internationale forskning, er anerkendelses- og hædringsaspektet, nemlig veteranernes adgang til at opnå statslig anerkendelse, en prominent plads i den offentlige mindekultur og økonomisk kompensation – nogle ville sige fordele – i konsekvens af deres krigsdeltagelse. Ser man på de danske krigsveteraners historie, er det tydeligt, at disse spørgsmål går igennem perioden som en rød tråd, og da Danmarks brug af det militære instrument fra 1990’erne atter resulterede i krigsdøde og fysisk og psykisk invaliderede soldater, dukkede spørgsmål, som ellers senest havde været aktuelle i kølvandet på veteranerne fra anden verdenskrig, atter op.

Den danske stats evne til at fastholde voldsmonopolet på statsmagtens hænder og sikre en reintegration af krigsveteranerne enten gennem tildeling af specifikke, til dem dedikerede ydelser eller blot gennem deres inklusion i de generelle velfærdsprogrammer, som kendetegnede opbygningen af den danske velfærdsstat i det 20. århundrede, kan synes banal. Særligt når det medtænkes, at antallet af veteraner – fraset de slesvigske krige – i det store hele var beskedent. Sammenligner man med lande som Tyskland efter Første Verdenskrig eller en række svage, konfliktramte stater i slutningen af det 20. og begyndelsen af det 21. århundrede, forstår man imidlertid bedre, at en relativt gnidningsfri relation mellem hjemvendte krigsveteraner og det omgivende samfund langtfra er en given sag.¹⁰⁶ Dette er et

104 “Love for Selskabet “De danske Vaabenbrødre”, 1860, p. 1, citeret efter Martin Haugland, upubliceret praktikrapport *De danske våbenbrødre*, Center for Militærhistorie, 23.8.2014, p. 1.

105 Schultz Hansen (2006), p.355

106 Nathalie Duclos (red.), *War Veterans in Postwar Situations: Chechnya, Serbia, Turkey, Peru, and Côte d’Ivoire*, (London, New York 2012).

Som flagdagen er monumentet over Danmarks internationale indsats i Kastelet tegn på veteranernes ændrede vilkår. (www.denstoredanske.dk/Kunst_og_kultur/Billedkunst/Billedkunst,_Danmark_generelt/Monument_over_Danmarks_Internationale_Indsats)

andet område, som fortjener yderligere forskning. At hjemvendte hellige krigere fra Syrien kan udgøre en sikkerhedstrussel, er ikke en ny problematik; samme problematik gjorde sig gældende med kommunister hjemkommet fra den spanske borgerkrig eller de danske SS-frivillige, og her er det værd at undersøge disse grupper i lyset af nyere forskning i radikaliseringsprocesser. Endnu et forholdsvis uudforsket område er veteranernes brug af deres veteranstatus til at opnå erhvervsmæssige eller andre fordele. Og heller ikke relationen mellem veteraner og forskellige grupper, som enten er dem sympatisk indstillede eller nærer modvilje overfor dem, er udforsket.

Der er således nok at tage fat på, og henset til, at den internationale veteranforskning som beskrevet i denne artikels indledende dele også kan trænge til at forfines metodisk og teoretisk, er der også god mulighed for, at danske resultater kan bruges til at udfordre og perspektivere den eksisterende forskning.

Summary

This article addresses the main groups of Danish war veterans since the 1848-50 war. After reviewing the main points in the international literature, the author discusses the challenges associated with defining war veterans. Subsequently the history of the most important groups of war veterans is outlined and analyzed. As the first group of war veterans in Denmark ever, the veterans from the 1848-50

and 1864 was created a mass organization – Selskabet De Danske Våbenbrødre. At its peak in 1877, this association organized some 30,000 veterans. Interestingly, it refrained from becoming a genuine lobby organization fighting for veterans' rights or involving itself in the debate over the nature and size of Denmark's defence. Instead much of its work was spent on functioning as a social forum for the veterans to meet, as well as on securing the veterans' material needs. The next major veterans' association, Foreningen af dansksindede sønderjyske krigsdeltagere 1914-1918 (DSK), was also quite successful in organising former World War One veterans. Like its predecessor, Selskabet De Danske Våbenbrødre, DSK was born out of the border conflict with Germany, and was established as a means of affirming the veterans' Danish identity in the borderland of Sønderjylland (formerly a part of Schleswig). The main differences between the two organizations was that DSK was primarily a regional body, and that disabled World War One veterans, unlike veterans from the previous wars, were entitled to state pensions. This and the elaborate official memory culture associated with these early generations of veterans reflect that they gained official recognition. In this respect "official" Danish war veterans after World War Two, and especially after the Danish state embarked on expeditionary warfare in the early 2000s have been able to tap into a memory and entitlement culture established by earlier generations of veterans. The article also analyses groups of veterans deprived of official recognition – the most important group being the approximately 4,000 Danish veterans from Nazi military formations during World War Two.